Recensioner

Sven-Axel Månsson och Svante Lundberg, *Den politiska generationen. Kontinuitet och förändring 1968–2018*. Arkiv förlag, 2021.
Kjell Östberg, *Folk i rörelse. Vår demokratis historia*. Ordfront, 2021.

I sin nya bok, utgiven i anslutning till 100-årsjubiléet för införandet av allmän rösträtt i Sverige, vänder historikern Kjell Östberg upp och ned på det konventionella sättet att skriva den svenska demokratins historia. Eller kanske är det mer korrekt att säga att han, för att tala med Marx, ställer denna historieskrivning på fötter. Östberg visar att det krävdes ett massivt och ihärdigt folkligt fotarbete för att driva igenom den för oss självklara principen om en person – en röst. Att den svenska parlamentariska demokratin föddes ur folkrörelserna är förvisso ingen ny tanke. Men Östbergs syfte är inte heller att presentera ny forskning i ämnet, den grund som boken vilar på består i en imponerande överblick och syntes av existerande forskning om sociala rörelers betydelse för det moderna svenska samhällsbygget under ett och ett halvt sekel – från industrikapitalismens genombrott till vår samtid. Dess bidrag ligger därmed i det helhetsgrepp som gör det möjligt att visa på hur den parlamentariska demokratins uppkomst och vidare utveckling har sociala rörelers kollektiva handlande *utanför parlamentet* som sin förutsättning. Demokrati kommer därmed inte till stånd som resultatet av ”en naturlig utveckling” i det moderna samhället, och den är definitivt inte organiskt sammanvävd med den kapitalistiska ekonomin. För att på ett grundläggande sätt förstå inte bara demokratins uppkomst, utan också dess vidare utveckling och kriser, måste vi studera den folkliga organisering som är demokratins hjärta.

Östberg visar förtjänstfullt hur många aspekter av den svenska demokratins historia som vår samtid behöver bli påmind om, och hur många myter som bör avfärdas. Införandet av allmän rösträtt var inte i första hand liberalismens verk, utan arbetarrörelsens. Kvinnornas roll i demokratins genombrott var inte begränsad till den borgerliga kvinnorörelsens kampanj för kvinnlig rösträtt. Det var arbetarkvinnor som stod på barrikaderna 1917, det tumultartade hungerupprorens år, som skrämdes livet ur regering, kapitalister och kungahus och därmed bidrog till att bädda för den allmänna rösträtten. Samtidigt var den allmänna rösträttens införande inte enbart ett resultat av nationella processer. Den ryska revolutionen, och enligt Östberg i ännu högre grad den tyska revolutionen år 1918, bidrog starkt till att ”övertyga” de svenska eliterna om den allmänna rösträttens förtjänster. Vidare kom denna inte till stånd genom en alltigenom fredlig process präglad av klassöverskridande dialog och samförstånd. Strejkaktiviteten

i Sverige hörde till de högsta i Europa under 1800-talets sista och 1900-talets första decennier. De strejkande arbetarna möttes med hård repression som kulminerade med skotten i Ådalen år 1931. Och repressionen kunde även drabba ledare för det socialdemokratiska partiet – August Palm kastades vid ett flertal tillfällen i fängelse. Östberg lägger stor vikt vid kvinnornas breda organisering, också efter rösträttens införande. Han pekar också på att denna organisering hade betydelse för välfärdsstatens uppbyggnad. Detta trots att kvinnokampen, inte minst i arbetarrörelsens egna led, ständigt motarbetades, vilket också avspeglats i hur kvinnornas roll förminskats i historieskrivningen. Och i motsats till det synsätt som betonar en konkurrerande kamp om själar mellan frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelserna lyfter Östberg fram hur dessa rörelser ofta överlappade och ibland samverkade med varandra. Så hölls till exempel de första förberedande mötena inför den legendariska Norbergstrejken 1891–1892 i Frälsningsarméns lokaler. Vidare visar Östberg på kontinuiteten, snarare än motsättningen, mellan de gamla folkrörelserna och efterkrigstidens nya rörelser – genom att betona hur de senare spelat samma roll som de förra genom att fördjupa demokratin och jämlikheten, kanske tydligast på jämställdhetens område.

Östbergs bok kan ses som ett viktigt bidrag till forskningen om effekterna av sociala rörelser kollektiva handlande genom att den på ett övertygande sätt visar hur förändringar av det moderna svenska samhället som inneburit en omfördelning av inflytande, makt eller resurser utan undantag föregåtts av folklig mobilisering. Logiken i sådana förändringar är lättast att urskilja med en viss historisk distans. Det är kanske ett skäl till att boken är som starkast i skildringen av mobiliseringen före rösträtsreformen, som också ägnas halva boken, medan analysen av perioden efter 1945, som endast ägnas en tredjedel av utrymmet, försvagas. Det gäller särskilt perioden efter 2008 års finanskris då vi under korta perioder sett några av de mest massiva globala rörelse vågorna i den moderna historien (särskilt åren 2011 och 2019). Inte minst med tanke på det klassperspektiv som genomsyrar boken saknar jag ett omnämnande av den förortsaktivism som bortom nyhetsrapporteringens ensidiga fokus på gängkonflikter faktiskt manifesterats under denna period (som skildrats i Ove Sernhedes, René León Rosales och Johan Södermans bok *När betongen rätar sin rygg från 2019*). Med tanke på att Östberg också visar intresse för samspelet mellan fredliga och mer våldsamma protester, saknar jag särskilt en diskussion av de händelser som år 2013 började i Husby, spred sig till en rad miljonprogramsförorter och utvecklades till de geografiskt sett mest omfattande kravallerna som ägt rum i Sverige sedan 1917 (Sernhede, Thörn & Thörn 2016), och väckte en debatt där organisationer som Pantrarna och Megafonen trädde fram som förortens röst.

Trots ett starkt fokus på kampen som ledde till den allmänna rösträttens införande är Östbergs demokratibegrepp inte begränsat till det parlamentariska. Han lägger också stor vikt vid att visa hur rösträtten bara var ett första steg på den väg som ledde till byggandet av det välfärdssamhälle som också medförde demokratisering av samhället i en djupare mening. Samtidigt ser han det som en tragedi att ledningen för det största arbetarpartiet tidigt stängde dörren för alternativa och fördjupade former av demokrati, som den rådssocialistiska. Östbergs analys klarar därmed balansgången

i att visa hur socialdemokratin både lämnat avgörande bidrag till och begränsat den svenska demokratins utveckling. Det gäller även hans diskussion om folkrörelsernas institutionalisering i välfärdsstaten, där han pekar både på hur den i vissa avseenden varit en förutsättning för ökat demokratiskt inflytande, och i andra avseenden medfört en "avdemokratisering" och koptering av folkrörelserna. Just i denna del av analysen hade begreppet civilsamhälle varit användbart. När folkrörelseorganisationerna professionaliseras och institutionaliseras till den grad att de upphör att vara (delar av) sociala rörelser så betyder det för den skull inte att de med nödvändighet fullständigt uppgår i staten, eller att de helt förlorar en demokratisk funktion. Som en institutionaliserad del av det civila samhället kan de fortsätta att vara uttryck för folklig politisk representation utanför parlamentet. Inte minst i anslutning till mobiliseringen mot nyliberalismen har vi sett förstenade organisationer komma till liv, pådrivna av nya rörelser, som exempelvis i fallet med Hyregästföreningens politisering i anslutning till striden mot renovräkningar och marknadshyror, under trycket från en ny våg av bostadsaktivism på 2010-talet.

Mot denna bakgrund vill jag invända mot Östbergs diskussion av just begreppet civilsamhälle i den avslutande delen av boken. Han menar att det i forskningen fått ersätta begreppet "sociala rörelser" och avfärdar begreppet civilsamhälle med hänvisning till att det varit ett led i den politiska högerns strategi att ersätta folkrörelsepolitiken med ett betydligt bredare stöd till ideella organisationer som befinner sig långt från folkrörelsernas samhällsförändrande ambitioner och demokratiska ideal. Men det finns ju ingen motsättning mellan de två begreppen. Ett annat sätt att se på det civila samhället tar utgångspunkt i den italienske marxisten Antonio Gramsci och hjälper oss att förstå politik i termer av en kamp om samhällelig hegemoni, som utgör själva förutsättningen för makten över parlamentet och staten. Det vill säga just ett sådant sätt att se på förhållandet mellan rörelser, parlament och stat som genomsyrar Östbergs bok. Med hjälp av begreppet civilt samhälle kan den form av analys han genomför stärkas, exempelvis genom att belysa hur sociala rörelsernas väg till samhälleligt inflytande förutsätter både en kamp om tolkningsföreträde till den konkreta innebörden av begrepp som "demokrati", och skapandet av allianser med institutioner och kollektiva aktörer som inte kan räknas som rörelser.

Östbergs bok är en viktig påminnelse om att demokratin är en historisk process som förutsätter konflikt och kamp, att samhälleliga eliter aldrig frivilligt lämnar ifrån sig makt och privilegier – och att de alltid står redo att ta dem tillbaka. Det sker, menar Östberg i bokens avslutande del, i dag på ett sätt som påminner om 1930-talet, då demokratiska principer ifrågasattes både "underifrån", genom folklig mobilisering (högerpopulismens gräsrötter), och ovanifrån, av eliter som torgför åsikter om att folkflertalet inte är skickade att styra samhällsutvecklingen. Man skulle kunna tillägga att den historia som Östberg skildrar också visar att dagens största globala utmaning, klimatomställningen, kräver massmobilisering om den ska ske på ett sätt som är både demokratiskt och rättvist.

Östbergs bok är således ett välgrundat motargument till en spridd uppfattning om att sociala rörelsernas inflytande på samhällsutvecklingen sällan står i proportion

till den uppmärksamhet de kan väcka i samband med enskilda demonstrationer eller aktioner. Det gäller också för *Den politiska generationen. Kontinuitet och förändring 1968–2018* av Sven-Axel Månsson och Svante Lundberg. Men här gäller det förändringar på en annan och mer svårfångad nivå, nämligen det avtryck som engagemang i sociala rörelser sätter i individernas vardagsliv och livshistorier. Vi har sett ett ökat intresse för detta inom rörelseforskningen, men denna bok är relativt unik, då få studier har haft tillgång till ett material med så långt tidsperspektiv som Månsson och Lundberg. De nämner den franska studien *Changer le monde, changer sa vie* (Fillieule, Bérout med flera 2018), som bygger på mer än 300 intervjuer med aktivister från bland annat den franska 68-vänstern och som de menar stödjer deras egna slutsatser på viktiga punkter. De intervjuer som *Den politiska generationen* bygger på inleddes i anslutning till en demonstration i Malmö år 1968 och boken är den sista i en trilogi som följer demonstranterna under de fem följande decennierna. Den första boken heter *Demonstranter. En sociologisk studie* (Lundberg, Månsson & Welander 1968) och den andra *Sextioåttor. En politisk generation* (Lundberg 1993). Också Månsson och Lundberg har som ett av sina syften att motsäga myter. Trilogin synliggör också hur myterna om just 68-generationens aktivister har skiftat. Som framgår av det brev som forskarna skrev till potentiella informanter år 1968 var undersökningens syfte att ge en mer rättvis spegling av den politiskt medvetna ungdomen i förhållande till den vanställda och till och med hatfyllda bild som presenterades i media. I de senare böckerna är det emellertid en annan myt författarna vill krossa, nämligen den om 68:orna som medelklassbarnen vilka lekte rebeller för att sedan ta en plats i eliten.

Men vad blev det då av det politiska engagemanget hos unga människor som den 14:e december 1968 demonstrerade mot svenska Aseas dammprojekt i nuvarande Moçambique, under paroller som ”Måste svenska arbetares bröd bli afrikaners död?”. Vid det sista intervjutillfället var de på väg in i pensionsåldern och kunde således blicka tillbaka på ett helt yrkesliv, som inte sällan påverkades av deras politiska aktivism. Boken lägger stor vikt vid dessa intervjuer men sammanfattar också resultaten i de två tidigare böckerna och syftar till att åstadkomma en slutgiltig analys av projektet i sin helhet. Det är givet att denna typ av kvalitativ studie inte tillåter alltför långtgående generella slutsatser (studien började med 42 intervjupersoner år 1968, av dessa hade 12 av olika skäl fallit bort inför sista intervjuomgången). Likväl tillför boken, när den läggs vid sidan av annan litteratur i ämnet – exempelvis Kjell Östbergs *1968 – när allting var i rörelse* (2002) och Ulf Bjerelds och Marie Demkers *1968. När allt började* (2018) – ett unikt och viktigt bidrag, som fördjupar förståelsen av vilket slags avtryck på individers politiska engagemang och ställningstaganden som inte bara 68-rörelsen, utan också aktivism mer generellt, kan ha.

Några generella slutsatser blir det ändå. För det första avfärdar Månsson och Lundberg föreställningen att 68:orna sadlade om för att bli nyliberala karriärister. Det finns förvisso sådana exempel, menar författarna. Intressant i detta sammanhang är att de ser den kraftigaste politiska omsvängningen högerut hos de av informanterna som tillhörde de mest aktivistiska när det begav sig. Men författarna betonar ändå att deras

material pekar i en helt annan riktning. Vid tidpunkten för *Sextioåttor* ägnade sig merparten förvisso inte längre åt politisk aktivism, men de identifierade sig som tillhörande en politisk generation, vilket fortfarande hade konsekvenser för deras vardagsliv och ställningstaganden. Detta gällde fortfarande 20 år senare. För det andra gör författarna också upp med myten om 68:orna som borgarbarnens föräldrauppror. Borgarbarnen var förvisso i majoritet men liksom i den återopade franska studien var andelen barn till arbetare och lägre tjänstemän bland aktivisterna ändå betydande (20 procent). Ett viktigt resultat från den andra och tredje intervjuomgången är att informanterna betonade klassbakgrundens betydelse i ett livsloppsperspektiv. För personerna med arbetarklassbakgrund verkar tidens distans medföra att de tydligare kan urskilja hur klasskillnaderna kunde manifesteras i 68-rörelsen. Flera av dem ironiserar nu över medelklasstudenternas proletarisering på 1970-talet. Samtidigt är det tydligt att den politiska aktivismen för informanterna med arbetarbakgrund var en läroprocess som möjliggjorde en klassresa.

Författarna ägnar också i bokens avslutande del ett kapitel åt kvinnornas, kvinnorörelsens och feminismens roller i den politiska 68-generationen. De pekar på hur männen dominerade 1968 (endast en tredjedel av studiens informanter var kvinnor), och med dem klassperspektivet framför könskampen. Men de konstaterar, liksom Östberg, att av de olika rörelser som samlades under 68-rörelsens paraply är det feminismen som i ett längre tidsperspektiv satt det största avtrycket på samhällsliga institutioner, vardagsliv och politiskt medvetande.

I boken skriver författarna att bokens titel (där den föregående bokens undertitel *En politisk generation* nu lyfts fram och dessutom fått bestämd form) är medvetet kaxig. Och med den specifika politiska sensibilitet utvecklats hos oss som växt upp i skuggan av 68-generationen går jag i fällan och kan inte låta bli att bli provocerad. Vadå *den* politiska generationen? Östbergs *Folk i rörelse* visar ju hur de politiska generationerna avlöst varandra i Sverige under de senaste 150 åren. Månsson och Lundberg hänvisar till Karl Mannheims kunskapssociologiska generationsbegrepp och visar därmed att de är medvetna om detta. Men något måste de väl ändå vilja säga med titeln? Hos de efterföljande politiska generationerna väcker den tveklöst minnen av möten med en patroniserande attityd hos medlemmar av 68-generationen. Månssons och Lundbergs studie bekräftar faktiskt denna erfarenhet, då de skriver att deras informanter i allmänhet betraktar de nya rörelser som uppstått efter 68 som betydligt smalare och i avsaknad av helhetssyn. Faktiskt finns spår av detta synsätt även i 68:an Östbergs bok, då han skriver att skiftet mellan 70- och 80-talen kännetecknades av att "radikaliseringen ebbade ut" och av "en nedgång i den sociala kampen", vilket motsägs av 80-talsfenomen han tar upp på andra ställen i boken, som att efterkrigstidens största svenska demonstration ägde rum 1982 (100 000 på fredsmarsch i Göteborg), att den nya kvinnorörelsen fick ett uppsving, att antalet husockupationer mer än fördubblades (Polanska & Wåg 2019) samt inte minst den massiva medlemstillströmningen till miljöorganisationerna, pådrivna av civila olydnadsaktioner i Greenpeace efterföljd – den största dittills under efterkrigstiden ägde rum i Bohuslän och ledde till att 400 aktivister åtalades (Thörn 1991).

Med detta sagt är det mycket som talar för att 68-revolten faktiskt var paradigmatisk för den aktivism som följde under de följande fem decennierna. Som jag ser det var detta kopplat till att den politiska aktivismen sammanföll både med en omstruktering av den kapitalistiska ekonomin och med en djupgående kulturell revolution som medförde att värderingar snabbt försköts (ett spår som Bjereld och Demker följer i sin 68-bok). Mot denna bakgrund blir jag förvånad över att Månsson och Lundberg inte fäster någon större vikt vid det dynamiska mötet mellan den politiska och kulturella revolten, vilket ju tidigt fångades i Herbert Marcuses skarpa analyser av protesterna (på svenska i boken *Protest, demonstration, revolt*, 1968). Månsson och Lundberg gör i stället en, inte ovanlig, skarp gränsdragning mellan den politiska och "icke-politiska" revolten, den senare här företrädd av yippieledaren Abbie Hoffman. Och samtidigt redogör de bara några sidor senare för hur Studentaftonutskottet, en helt central aktör i Lunds studentvänster, inte bara bjöd in Rudi Dutschke, Bobby Seale och Bernadette Devlin, utan också the Fugs, Frank Zappa and the Mothers, Jimi Hendrix och Träd, Gräs och Stenar, samtliga ledande företrädare och symboler för den estetiskt-expressiva revolten.

De två böcker som recenserats i denna text kan sammantagna läsas som krönikor över den politiska aktivismen under två historiska epoker. Som Östberg visar skapade folkrörelserna i efterdyningarna av det industrikapitalistiska genombrottet paradigmatiska former för politisk aktivism under den period som kulminerade med den svenska välfärdsstatens etablerande. På motsvarande sätt etablerade 68-rörelsens kulturella och politiska revolution ett böjningsmönster för politisk aktivism i den globaliserade, informationella och finansialiserade kapitalismens epok som fortfarande är rådande.

Håkan Thörn

Göteborgs universitet

Referenser

- Bjereld, U. & M. Demker (2018) *1968. När allt började*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Fillieule, O., S. Bérout, C. Masclet & I. Sommier (red.) (2018). *Changer le monde, changer sa vie. Enquête sur les militantes et les militants des années 1968 en France*. Arles: Actes Sud.
- Lundberg, S. (1993). *Sextioåttor. En politisk generation*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Lundberg, S., S.-A. Månsson & H. Welander (1970) *Demonstranter. En sociologisk studie*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Marcuse, H. (1968). *Protest, demonstration, revolt*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Polanska, D. & M. Wåg (red.) (2019) *Ockuperat! Svenska husockupationer 1968–2018*. Stockholm: Verbal förlag.
- Sernhede, O., R. León Rosales & J. Söderman (2019) *"När betongen rätar sin rygg". Ortenrörelsen och folkbildningens renässans*. Göteborg: Daidalos.

- Sernhede, O., C. Thörn & H. Thörn, H. (2016) "The Stockholm uprising in context. Urban social movements in the rise and demise of the Swedish welfare-state city", 149–173 i M. Mayer, C. Thörn & H. Thörn (red.) *Urban uprisings. Challenging neoliberal urbanism in Europe*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-50509-5_5
- Thörn, H. (1991) "Rörelser i det senmoderna", 15–61 i J. Carle & H.-E. Hermansson (red.) *Ungdom i rörelse. En antologi om ungdomars levnadsvillkor*. Göteborg: Daidalos i samarbete med Centrum för ungdomsforskning.
- Östberg, K. (2002) *1968 – när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*. Stockholm: Prisma.